

УДК 75.71:161.2

Цитування:

Береговська Х. О. Проблема суспільно-антропологічних криз у малярстві Василя Курилика. *Культура і сучасність : альманах*. 2021. № 1. С. 152-157.

Береговська Христина Олександрівна,
кандидат мистецтвознавства,
викладач кафедри історії і теорії мистецтва
Львівської національної академії мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8477-9522>
mmfbb25@gmail.com

Beregovska Kh. (2021). The problem of social and anthropological crises in the painting of Vasyl Kurylyk. *Kultura i suchasnist : almanakh*, 1, 152-157 [in Ukrainian].

ПРОБЛЕМА СУСПІЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ КРИЗ У МАЛЯРСТВІ ВАСИЛЯ КУРИЛИКА

Мета роботи – на прикладі обраних творів дослідити проблему суспільних криз та антропологічних криз у світських малярських сюжетах канадсько-українського художника Василя Курилика (1927-1977). **Методологія.** Для вирішення поставлених завдань використано загальнонаукові й міждисциплінарні методи дослідження: аналіз, синтез, герменевтичний та компаративний методи. Метод формально-стилістичного аналізу дав можливість не лише виявити закономірність появи окремих творів, але й скласти характеристику мистецьких процесів, що відбувалися у канадсько-українському середовищі і які відобразилися в творчості В. Курилика. Цей методологічний інструмент ефективно забезпечує виявлення формальної організації твору (простір, час, колір, світло, композиція, перспектива). **Наукова новизна.** Уперше в контексті мистецтвознавчого дискурсу на прикладі конкретних творів художника ми проаналізували гострі соціальні проблеми, які турбували і які висвітлював у своїх живописних композиціях Василь Курилик. **Висновки.** У статті проаналізовано передумови створення та художньо-стилістичні особливості світських сюжетів Василя Курилика на актуальну соціальну тематику, зокрема глобалізації, суспільної кризи та духовно-етичної деградації людини. Соціальну проблематику рубриковано за темами: проблеми спокус, раси, гноблення «меншопартісних», аборти, страх, немічність країн «третього світу», контраст добра і зла, справедливості і зради, любові і ненависті та ін.

Ключові слова: творчість, Василь Курилик, суспільна криза, деградація, серії, канадсько-український мистець.

Beregovska Khrystyna, Ph.D. of art, lecturer History and Theory of Art Department, Lviv National Academy of Arts

The problem of social and anthropological crises in the painting of Vasyl Kurylyk

The purpose of the article is to solve the problem of social crises and human degradation in the secular paintings of the Canadian-Ukrainian artist William Kurelek (1927-1977) on the example of selected works. **Methodology.** General scientific and interdisciplinary research methods were used to solve the set tasks: analysis, synthesis, hermeneutic and comparative methods. The method of formal and stylistic analysis made it possible not only to identify the origin of individual works, but also to characterize the artistic processes that took place in the Canadian-Ukrainian environment and which are reflected in the work of W. Kurelek. This methodological approach helps us to characterize the composition of the work (space, time, color, light, composition, perspective). **Scientific novelty.** For the first time in the context of art discourse, on the example of specific works of the artist, we analyzed the acute social problems that William Kurelek showed in his paintings. **Conclusions.** The article analyzes the preconditions for the creation of some secular works by William Kurelek, as well as the artistic and stylistic features of his paintings on current social issues. In particular, we analyze the problem of globalization, social crisis and spiritual and ethical degradation of personality. Social issues are divided into: temptation, race, oppression of "inferior", abortion, fear, the routine of the "third world", the contrast of good and evil, justice and betrayal, love and hate, and others.

Key words: creativity, William Kurelek, social crisis, degradation, series, Canadian-Ukrainian artist.

Актуальність теми дослідження. У канадському мистецтвознавчому дискурсі творчість Василя Курилика, внука українських

Переважно у фокус іноземних дослідників потрапляли твори емігрантської тематики, які віддзеркалювали явище канадського

першоємігрантів, досліджена фрагментарно. досліджень залишилися теми деградації людини в період суспільних криз, зокрема проблеми расової дискримінації, емансипації, контрастів багатства та бідності, воєн, які Василь Курилик яскраво демонстрував у своїх живописних сюжетах.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчість Василя Курилика ґрунтовно досліджена у канадській публіцистиці та в україномовній й діаспорній періодиці. Іноземні дослідники фрагментарно проводили мистецтвознавчий аналіз його живописних творів. Точним джерелом біографічної інформації про Василя Курилика є дослідження Патриції Морлі «Курилик — біографія» / «Kurelek: a biography» [14]. Ця біографічна монографія стала для нас фактографічною картою та якісним подієвим орієнтиром, який допоміг з'ясувати чимало життєвих передумов і обставин, що вплинули на змістову й тематичну канву його малярства. Кілька десятків статей присвятили творчості В. Курилика, зокрема його світським сюжетам дослідниця К. Критсвайзер [12], де провела послідовний аналіз різних за темою малярських серій художника. Серед найновіших іноземних публікацій про життя і творчість В. Курилика слід виділити працю Ендрю Кіра «Василь Курилик: життя і творчість».

Наукова новизна. Ми вперше в контексті мистецтвознавчого дискурсу спробували провести типологію тематичних сюжетів у творах Василя Курилика, які демонструють актуальні суспільні проблеми та проблему деградації людини.

Мета дослідження – проаналізувати проблему суспільних криз та занепаду людини у світських малярських сюжетах канадсько-українського художника Василя Курилика.

Виклад основного матеріалу. Неодмінною змістовою складовою світських творів канадсько-українського художника Василя Курилика (1927-1977) було особистісне занепокоєння проблемою деградації людини в часи суспільних криз, глобалізації та гедонізму. Жоден сюжет не залишився поза призмою глибокого аналізу та зіставлення з особисто пережитим досвідом (фізичним, моральним), який часто завуальовано автор зображав у творах.

Важливою темою у малярстві для В. Курилика була тема матеріалізму. Він сприймав матеріалізм як фальшивий божок,

мультикультуралізму. За лаштунками культ якого принесе знищення людству. Тему контрасту багатства і бідності зустрічаємо у важкому для сприйняття творі «Собаки чи люди» (1962), в якому автор безжально зіставляє спухлих з голоду африканських немовлят, розкиданих в пустелі, із вдоволеним пуделем на оксамитовій подушці, вбраним у корону і собачий комбінезон, з мискою, повною крекерів, з написом «многая літа нашому песику». Все це відбувається на тлі умовного кінотеатру, заповненого вгодованими багаттями, які відверто нехтують кошиками для пожертв. У цьому творі В. Курилик явно демонструє чітку кастову приналежність, соціальний розподіл багатства і бідності, порушуючи і зображаючи у мистецтві одну з фундаментальних і завжди актуальних проблем людства.

Під цим оглядом зворушливими є також картини «Роздільський Гольф Клуб і Народний Дім» / *Rosedale Golf and Country Club — it's Hard for Us to Realize* (1972) і «Господи, коли ми тебе бачили голодним» (1960-ті). До кожної зі своїх картин В. Курилик писав гострий соціальний коментар. У першому творі художник зображає людей, які зухвало викидають їжу, тоді як бідні жебраки шукають нещасний кусень хліба. Малює також гравців у гольф, які їздять моторними візками тоді, коли бідні індійці виснажуються примітивними знаряддями праці. У композицію твору художник вводить власний дім, який різко контрастує на тлі нужденних індійських халуп. Варто згадати, що художник і його сім'я жили досить скромно, як на північноамериканський стандарт. Митець намагався виховувати у своїх дітях розуміння і співчуття до бідних і немічних. Підтвердження цьому знаходимо в листі до Миколи Колянківського від 14 березня 1976 р. «У п'ятницю наша вся родина на тиждень летить до Мексики в Акапулько. Я хотів до Гваделупи, але жінка боїться. Я хочу, щоб наші діти побачили, як живуть бідні люди, кажуть, в Акапулько є дуже бідна околиця» [1, 27].

Щодо твору «Господи, коли ми тебе бачили голодним» (1960-ті рр.) автор зображає родину за обіднім столом, де діти вередують і неохоче перебирають їжу, а під столом збирають крихти хліба обідраний Христос і голодні діти з Африки та Азії. Слід додати, що В. Курилик багато зображав проблеми голоду в Індії. Якщо у творі «Голодний Христос» ми бачимо особистісне переживання голоду

самого художника, то твір «Голод в Індії» є простим ствердженням факту наявної проблеми.

Окрему групу творів В. Курилик присвятив злочинам геноциду, який побачив у Африці, Азії та в Європі. Але, на відміну від «рожевих лібералів», що бачать геноциди лише африканських колоній, В. Курилик, як уже згадувалося, показав народу вбивство, яке темношкірі несуть темношкірим у Біафрі, Африці, жовтошкірі жовтошкірим — у В'єтнамі, а білі білим — в Україні [9, 242]. Більшість його соціальних творів сповнені по-філософськи інтерпретованих «протестів» проти страхіть війни з гострим запереченням насильства. У сюжетах з'являються також перші розповіді батька про війну у Старому Краї, боротьба проти Великої Депресії, сліди війни, які побачив під час подорожі до Югославії та Австрії. У свій час В. Курилик сказав: «Я не маю змоги запобігти насильству, однак я мушу показати загрозу, яка нависає над світом» [6, 38]. І на сторінках біографії, і в його творах ми часто зустрічаємо елементи скорботи та втрати, які ніколи не будуть компенсовані і про які потрібно пам'ятати.

Художник часто підкреслював існування ксенофобії та расизму в Канаді. При цьому жодного разу не зображав приклади інтернування, зокрема інтернування українців у Канаді під час Першої світової війни чи інтернування японських канадців. Правда, він зобразив серію життя іунітів, однак тільки ілюструючи їхню автентичність із делікатним наголосом на їхнє самозбереження в часи культурного геноциду через навернення до християнства.

«Василь Курилик вмів дотримуватися толерантності у сюжетах, і в «непрямий» спосіб доступно показувати ідею канадського націоналізму» [10, F19]. Часом його картини переповнені песимізмом і химерними деталями, що створює атмосферу клаустрофобії. До цього сумного циклу належить твір «Різня у Вінниці в Україні 1939» (1968) — це своєрідна «українська химера», де зображено підземний світ, у якому закопані тисячі замордованих українців, а над ним посаджений парк розваг із центральним погруддям Сталіна і транспарантами «Слава Сталіну». Картина представлена за тюремними ґратами, що символізує залізну завісу перед цивілізованим світом. Ця картина передає особливу напругу, оскільки автор її виконав після повернення з України 1977 р., де він в

образі Вінниці малює колективну могилу, на поверхні якої висаджено парк радянської культури. Ця композиція — це своєрідний конденсат злочинів, насильства, страждань і смерті. Василь Курилик порушував проблеми терору і горя в соціалістичних країнах, апелював у справі не лише колоніалізму білого населення, а у втраті загалом християнської моралі.

Василь Курилик показував світ як моральну лабораторію, в якій «ми, як сліпі миші, не можемо знайти вихід із скрині гріха» [11, 127]. У картині «Торонто пожирив Рай. Ми невірні застосовуємо Заповіді Божі» (1972) художник з проникливим сумом зображає людину, яка «наступає» на сонячний рай, яким колись була земля. Картину мистець малював десять років. Першочерговий задум — намалювати Рай з алегоричними Адамом і Євою, які виконують заповідь «множтеся і заповнюйте свою землю». Пізніше автор скоригував концепцію твору, який мав продемонструвати людину у матеріалістичному Торонто, яка зневажає заповіді Божі та знаходить свій рай посеред паркувальних площ і хмародерів. До цього циклу належить також твір «Немесіс» (1965), де апокаліптична вогненна куля до тла спалює людство, залишаючи по собі суцільні руїни, вкриті останками загиблих. Автор навмисно вибирає в цьому творі панівний червоний колір, який підсилює кіптяве закривавлене насильство. Василь Курилик казав: «Люди не хочуть жити з такими картинами вдома, але це мене не зупиняє. Я продовжую так малювати. Якщо ви маєте таке мистецтво в собі, то воно обов'язково з вас таким вийде» [13, 11]. «Інтуїтивне передчуття кінця світу по життю супроводжувало мене. Ця візія є частиною мене самого, я не можу позбутися її. Всім відомо про величезні нагромадження атомної зброї, яку колись в один момент буде використано для знищення людини. Масові терористичні заворушення, збільшення легального насильства, зростання убогості відсталих народів і моральне загнівання, навздогін за багатством західного світу вказує, що сучасна людина засліплена добробутом і стрімко котиться до загибелі» [5, 7]. Ілюстрацією цих слів є картина-реквієм «Мадонна атомної доби» (1972). Художник зображає матір з калікою-немовлям, у яких від атомної радіації цілковито випало волосся. Біля матері тулиться друга зморена голодом дитина. На задньому плані ховається від

радіації молоде подружжя в очікуванні пологів. Дія відбувається на тлі розкішної природи гірського краєвиду.

Василь Курилик читав багато теологічних праць Томи Аквінського, особливо його захоплювали повчання «Чого шукаєте відпочинку? Ви створені тільки для праці» із книги «Таврування» [2, арк. 1]. Мистець бачив суспільство вседозволеності та матеріалістичності, в якому він почувався, наче «грим, чи Старозавітний пророк, чи сучасний Савонарола» [15, 17]. Органічним вплетенням у його авторську мистецьку концепцію були також теоретичні соціально-богословські вчення Папи Івана XXIII, зокрема папської Енцикліки про мир на землі, якій він присвятив десятки малюнків і рисунків, привезених з Індії і які власне й лягли в основу фільму «Мир на землі», який демонструвався по всій Канаді в грудні 1972 року. Головним змістовим мотивом цього фільму стали слова Папи Івана XXIII, які зачіпають проблеми соціальних прав людини, — допомога у хворобах, піклування в старості, опіка над сиротами і вдовами, ліквідація безробіття. Малюнки і рисунки В. Курилика до цієї енцикліки показують злидні убогих країн Індії, Єгипту, Алжиру в протиставлені пересиченому Західному світу, який митець показує в образі пихатого американського Санта-Клауса. Художник особливо підкреслює у творах марнотратство Різдва, мовляв, тільки за один день Різдва в Америці витрачається чотири мільйони доларів, на які десять років могли б прожити чотиріста мільйонів індійців. Через слова Понтифіка і малярство Василя Курилика фільм закликає повернутися до християнського розуміння святкувань Різдва, мовляв, «Христос — це кожна бідна дитина на вулицях Калькутти, Ірану чи Ріо-де-Жанейро. Христос — це кожен, хто потребує допомоги» [7, 58-59]. Також під впливом цієї Енцикліки В. Курилик створив шістдесят рисунків до англійського видання своєї автобіографії «Зі мною хтось», яку завжди мріяв перекласти українською мовою [3, 13], щоб українці в Україні та світі краще пізнали його життєвий шлях і глибину особистості, що є ключем до розуміння його мистецтва.

Сам В. Курилик ділив свої твори на дві категорії: ностальгічно-пасторальні сценки, намальовані з його фермерського досвіду, та дидактичні соціорелігійні теми. На думку М. Колянківського, головною у творчості В. Курилика є власне релігійно-ідеологічна

проблематика: «Його картини стануть пласкими і беззмістовними, якщо вони позбавлені «авторського вогню переконань», як наприклад «Вечір в Мельтоні» (1972) чи «Прогулянка по Торонтонському пляжі» (1974) [4, 40]. У автобіографії В. Курилик стверджує: «У першу чергу я хочу заявити, що не вважаю мистецтво найважливішим у моєму житті. Важливіші для мене людські душі. Коли треба було б вибрати рятувати людину чи мої малюнки, я без вагань сказав би знищити усі мої картини» [17, 501].

У своїй творчості митець також порушував тему емансипації — «Сьогодні ми емансиповані» (1965), причому він це «звільнення від будь-якої залежності та скасування обмежень» пропустив через особистісну ідентифікацію із середньовічним мистецтвом, де «готичне інкогніто» було для нього прикладом до наслідування. Адже йому був близький формат світських тем із релігійними сюжетами, якими він закликав позбутися своєї пихатості та комфорту і вступити на сторінку нової цивілізації [12, 17]. Сюжет твору автор буквально розгортає в інтер'єрі скромної кухні, де мати як голова сім'ї проводить диктаторське виховання переляканого чоловіка в обіймах малолітніх дітей. Найбільше художник підкреслює в цьому творі «поведінку без обмежень», почуття незалежності шляхом залякування і приниження слабших.

Фундаментальною соціальною темою мистецтва В. Курилика була також тема абортів, якій він присвятив кілька серій та програмних творів, одним з яких є «Масакра в лікарні на Гайленд Крік» (1971). Твір демонструє закривавлений сніговий пагорб, вкритий ембріонами мертвих дітей, що покладані в зелені шпитальні сміттєві бочки центральної лікарні у Скарборо. Художник часто виступав у організації «Рух за життя», це й спонукало його настільки гостро зобразити Scarborough Centennial Hospital [16, 51] і справді безжалісно показати рештки мертвих дітей на контрасті зі стерильним шпиталем як метафорою стерильної лікарської репутації.

Наступним яскравим вираженням проблеми лікарського вибору «вбивати чи зберегти» є твір «Лікарська дилема» (1971). Цей гострий сюжет автор будує із трьох світів: сучасного і двох на вибір варіантів майбутнього. Головним героєм світу сьогодення є розгублений з вибором лікар-акушер, який у відчай усвідомлює, що від

поруку його руки залежить майбутнє конкретної людини або навіть усього людства, адже невідомо, кого з немовлят він вбиває, майбутнього космонавта чи дослідника ракетної авіації. Підсилює емоцію сюжету натовп дітей, які волають про допомогу з гаслом «не вбивай мене».

Інший сегмент композиції наповнений потоком доларових купюр, які є чи не головною спокусою медика. Межею цих світів є лікарські хірургічні інструменти та звивиста змія як символ лікарської вірності та клятви Гіппократа. На передньому плані художник зображає два сюжети з майбутнього. У першому на виснаженому пустельному пагорбі височіє втомлене тіло розіп'ятого Ісуса, оточеного сміттєвими кошиками, наповненими тілами немовлят, одного з ембріонів В. Курилик зображає живим, він має шанс з'явитися на світ, а іншого — вже на лезі скальпеля під загрозою вбивства. Додатковими символічними елементами є зрізане засохле дерево та розкидані хаотично аркуші паперу із закличками та нагадуваннями клятви Гіппократа. Другий світ майбутнього автор зображає як сонячну леваду, на якій навколо розкішного дуба щасливі діти водять танок. Цей твір автор присвятив усім лікарям, які у своїй практиці щодня стоять перед вибором: дати чи забрати життя.

Пізніше В. Курилик створив кілька ілюстрацій до книги професора Ватерло університету Дональда де Марко «Аборт у перспективі» [8, 37]. Як вже згадувалось, В. Курилик був членом організації «Рух за життя» і вважав своїм обов'язком проілюструвати книгу на цю наболілу тему. Мистець підтримав професора Д. де Марко, який відстоював цінність людського життя і неприйнятність абортів. У цьому контексті В. Курилик «використав» мистецтво як найдоступніший і промовистий метод привернення уваги до небезпечної і актуальної суспільної теми. У своїх творах він «нотував» якості «національного» генофонду і всі ризики й наслідки переривання людського роду.

На продовження цієї теми 1976 року В. Курилик створює серію з п'ятнадцяти ілюстрацій до книги Глорії Купченко Фроляк «Пташник» [14, 279], присвяченої також темі абортів як фатальної трагедії і моральних злочинів, зокрема, серед жінок-першоємігранток у складний період їхнього життя на преріях. І авторка книги, і художник виростили на преріях Альберти, відтак вони

мали спільне бачення і тонке розуміння небезпеки втрати, а також глибини людської несвідомості, яка тотально вразила суспільство.

До соціальної тематики зараховуємо також серію творів «Палаюча стодола» (1968). Ця метафорична серія віддзеркалює небезпеку і байдуже ставлення до виховання дітей, а також показує контрасти добра і зла, любові і ненависті, здоров'я і хвороби, життя і смерті, поневолення і свободи, війни і миру, релігії та невірства. Лейтмотивом цієї серії стала картина за однойменною назвою «Палаюча стодола», яка зображає небезпеку загибелі прерійних дітей, які у важких обставинах життя занадто швидко подорослішали. Модель стодоли взята з реальної події — пожежі, яка у дитинстві художника нещадно знищила все майно його родини і в якій мало не загинули малолітні діти.

Висновки. Отже, у підсумку можемо стверджувати, що унікальність Василя Курилика — людини і митця — полягала в його послідовній життєвій позиції, оскільки за жодних умов він не відступав від своїх світоглядних переконань і поглядів на навколишню дійсність. Вважав неприпустимим трактувати світ і творити мистецтво всупереч усталеним культурним канонам, соціальним нормам чи сповідуваним релігійним догмам. Змінні соціальні та мистецькі середовища, в яких часто опинявся мистець, періодично вносили суттєві корективи в авторський творчий підхід, а також у авторське ставлення до «панівної» стилістики і жанрової парадигми. Відтак це суттєво вплинуло на тематику творів, у яких мистець здебільшого акцентував увагу на проблемах глобалізації, суспільної кризи та духовно-етичної деградації людини. Соціальну проблематику він рубрикував за темами: проблеми спокус, раси та гноблення «меншшартісних», аборти, страх, немічність країн «третього світу» на контрасті «непристойного» багатства Заходу, контраст добра і зла, справедливості і зради, любові і ненависті та ін. Неодмінною змістовою складовою його світських творів було особистісне занепокоєння проблемою деградації людини в часи суспільних криз, глобалізації та гедонізму.

Література

References

1. Віймки з листів Василя Курилика до М. й О. Колянківських. Ми і світ. 1978. Ч. 202. С. 17–29.
2. Де Марко Д. Сяйво українського художника Василя Курилика. 1996, лютий. Приватний архів Павла Лопати. Віндзор, Канада. 1 арк.
3. К-ий. Так будувалися фундаменти. Ми і світ. 1981. Ч. 221. С. 13–19.
4. Колянківський М. Гідний подиву мистець, що його переслідують гріхи світу. Ми і світ. 1972. Ч. 170. С. 36–41.
5. Логуш М. Послання в Куриликових картинах. Новий шлях. 04.09.1971. С. 7–10.
6. Мартиненко Н. Куриликова Канада. Ми і світ. 1981. Ч. 225. С. 36–39.
7. Мир на землі. Ми і світ. 1972. Ч. 171. С. 58–59.
8. Преса про В. Курилика і його музей. Ми і світ. 1978. Ч. 203. С. 37–41.
9. Стебельський Б. Василь Курилик. Західноканадський збірник / Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка / упоряд. Яр Славутич. Ч. II. Едмонтон, 1975. С. 232–252.
10. Cook R. In the backwash of nationalism. The Globe & Mail. 20.09.1986. P. F19.
11. Dault G. M. Learning to Like Kurelek. Canadian Art. 1994. N 3. P. 123–127.
12. Kritzwiser K. Quite assessor in a tartan shirt. Globe & Mail. 5.05.1966. P. 17.
13. Michener W. Kurelek. Globe & Mail. 1968. Jan 20. P. A 9–11.
14. Morley P. Kurelek: a biography. Toronto : Macmillan of Canada, 1986. 338 p.
15. Morley P. Kurelek shy, tormented artist sought father's praise. Winnipeg free press. 1986. Oct 5. P. 17.
16. Seiz the day. Globe & Mail. 1990. Jun 29. P. 51.
17. Someone with me. The Autobiography of William Kurelek. Cornell University, 1973. 523 p.

1. Fragments of letters of William Kurelek to M. Koliankivsky. (1978). My I Svit, 202, 17-29 [In Ukrainian].
2. De Marko, D. (1996). Shine of Ukrainian artist William Kurelek. Private archive of Pavlo Lopata, 1 [In Ukrainian].
3. K-ky. Foundations were built.(1981). My I Svit, 221, 13-19 [In Ukrainian].
4. Koliankivsky, M. (1972). An artist persecuted by the sins of the world. My I Svit, 170, 36-41 [In Ukrainian].
5. Logush, M. (1971). Message in Kurekek's painting. Nowyy shlah, 9, 7-10 [In Ukrainian].
6. Martynenko, N. (1981). Kurelek's Canada. My I Svit, 225, 36-39 [In Ukrainian].
7. Peace in the world. (1972). My I Svit, 171, 58-59 [In Ukrainian].
8. Press about William Kurelek and his museum. (1978). My I svit, 203, 37-41 [In Ukrainian].
9. Stebelsky, B. (1975). William Kurelek. Zahidnoukrainsky zbirnyk. Edmonton, 2, 232-252 [In Ukrainian].
10. Cook, R. (1986). In the backwash of nationalism. The Globe & Mail, 9, F19 [in English].
11. Dault, G. M. (1994). Learning to Like Kurelek. Canadian Art, 3, 123-127[in English].
12. Kritzwiser, K.(1966). Quite assessor in a tartan shirt. Globe & Mail, 5, 17[in English].
13. Michener, W. (1968). Kurelek. Globe & Mail, 20, A 9-11[in English].
14. Morley, P.(1986). Kurelek: a biography. Toronto : Macmillan of Canada[in English].
15. Morley, P. (1986). Kurelek shy, tormented artist sought father's praise. Winnipeg free press, 5, 17[in English].
16. Seiz the day. (1990). Globe & Mail, 29, 51[in English].
17. Someone with me. (1973). The Autobiography of William Kurelek. Cornell University[in English].

*Стаття надійшла до редакції 22.01.2021
Отримано після доопрацювання 17.02.2021
Прийнято до друку 25.02.2021*